

Deák András György:¹ Alternatíva, potyautas vagy hajótörött – A földgáz esélyei Délkelet-Európában

Vezetői összefoglaló

- A délkelet-európai/nyugat-balkáni térség legtöbb állama (kivéve Görögország, kisebb mértékben Románia, Észak-Macedónia) status quo-ban gondolkodik, nem terveznek változtatni a meglévő energiapolitikai irányokon. Fenntartanak a meglévő szénipari kapacitásokat, esetenként még bővítenék is azokat, korlátoznák a megújulóknak térnyerését és mérsékelten befogadóak a földgázzal kapcsolatban.
- Ez az attitűd klímapolitikai és/vagy finanszírozási okokból fenntarthatatlan. Így az energiaátmenet különböző ütemben, de jellemzően spontán, megkésve és tervszerűtlenül mehet végbe, jelentősen megterhelve az EU–DKE/Nyugat-Balkán viszonyt.
- Az Európai Unió klímapolitikája is nehéz döntési helyzetbe kerül. A DKE régióknak bizonyosan szüksége lesz valamilyen szintű – gyakran éppen orosz vagy amerikai szereplők által kivitelezett – földgázipari fejlesztésre. Ugyanakkor az Unión belüli folyamatok, a közvélemény nyomása és a hivatalos klímapolitikai kánon megnehezíti ennek a folyamatnak a támogatását, adott esetben épp hogy az ellehetetlenítését kívánja.
- Normális tervezési folyamatok mellett el lehetne különíteni a szükséges és szükségtelen gázipari fejlesztéseket. Ugyanakkor ilyen úti-terv kidolgozását megnehezíti a régió relatív szegénysége, az energiaárak körüli, alkalmassint hisztérikus politikai diskurzusok és az amúgy is feszült EU–DKE/Nyugat-Balkán viszony.

A dél-kelet-európai térség földgázipara számára nagy esélyt ad a régió tranzitprojektjeinek küszöbön álló elkészülte és az Európai Unió klímapolitikája. Az eredetileg a földgáznak szánt, és az EU-ban az utóbbi években háttérbe szorult hídszerep aktuális a Balkánon: átmeneti jelleggel növelni kellene az földgáz-infrastruktúrát, mert a megújuló források és az energiahatékonyság nem képesek kellő gyorsasággal csökkenteni az emissziót. Ugyanakkor most sem világos, hogy ezek a folyamatok milyen módon és mértékben fognak lezajlani, mennyire lesznek tervszerűek, avagy spontánok, és miképpen érintik majd a régió külkapcsolatait. Épp az Európai Unió számára válhat kényessé a helyzet, amelynek belső klímapolitikai preferenciái miatt egyre nehezebb támogatnia földgázprojekteket, miközben egyre komolyabb nyomást gyakorol a helyi elitekre az energiapolitikai adaptáció érdekében. A klímapolitika nyilvánvalóan egy felemelkedő konfliktushordozó az EU–DKE/Nyugat-Balkán kapcsolatokban. A földgáz nem feltétlenül vesztese a polarizálódó geopolitikai térnek, orosz és amerikai támogatással – átmenetileg feltétlenül – haszonélvezője lehet a kialakult helyzetnek.

Bevezető

Délkelet-Európa (DKE) Európa utolsó azon térsége, ahol a földgázfogyasztás még jelentősen nőhet a teljes felhasználás arányában. Leszámítva Romániát és Horvátországot, amely két állam jelentősebb belső termeléssel rendelkezik, a régió többi országában a földgáz nem vált az energiafogyasztás meghatározó tételévé. Szemben az EU28-ak 23%-os átlagával (2016), Bulgáriában és Görögországban 15%-os, Szer-

biában 12%-os, Szlovéniában 10%-os, a többi országban pedig 10% alatt maradt a földgáz részesedése az energiamixben. Albániában, Montenegróban és Koszovóban pedig vagy egyáltalán nincs gázhálózat, vagy csak minimális annak kiterjedése.²

¹ Deák András György (deak.andras.gyorgy@uni-nke.hu) a Nemzeti Közszerződési Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa.

² Julian BOWDEN: [SE Europe gas markets: towards integration](#), [online], 2019. október. Forrás: oxfordenergy.org [2020. 11. 15.].

		Lakosság	GDP PPP/fő (USD 2016)	Villamosenergia- fogyasztás/fő (kwh)	Földgáz/ TPES, %	Gáz- fogyasztás	Gáz- termelés	Orosz gázimport aránya
EU tagországok	Románia	19,7	20800	2700	28%	11,5	9,9	15%
	Bulgária	7,1	17400	5000	15%	3,2	0,1	97%
	Görögország	10,8	23800	5500	15%	3,8	0	70%
	Horvátország	4,2	20600	4000	26%	2,6	1,6	31%
	Szlovénia	2,1	28900	7000	10%	0,9	0	57%
Energia Közösség	Albánia	2,9	11000	2200	1%	0	0	0%
	Szerbia	7,1	13100	4600	12%	2,4	0,5	79%
	Montenegró	0,6	15400	4700	0%	0	0	n.a.
	Kosзовó	1,8	9100	2400	0%	0	0	n.a.
	Észak- Macedónia	2,1	13000	3200	7%	0,2	0	100%
	Bosznia- Hercegovina	3,5	10800	4600	3%	0,2	0	100%
	EU28	511,3	35500	6000	23%	449,3	124,7	32%

1. táblázat: A DKE térség néhány jellemző energiafogyasztási adata, 2016 (Forrás: BOWDEN, 2017)

A földgáz alulreprezentáltsága különböző okokra vezethető vissza. Az egyik **fejlettség- és méretbeli**. A földgázt, amennyiben nem belső termelésből származik, jellemzően csak az egyéb, belső energia-hordozók kiaknázását követően kezdik el nagy tételben importálni. Továbbá a földgáz mindkét meghatározó fogyasztási szegmensében, a villamosenergia-előállításban és a fűtési/ipari célú hőenergia-termelésben is erős versenytársak vannak a régióban. A villamosenergia-termelésben a térség jelentős lignit- és vízenergia-készlete tette feleslegessé annak használatát. Romániát, Görögországot és legújában Észak-Macedóniát leszámítva egyik országban sem éri el a földgáz a 10%-ot a teljes villamosenergia- és hőtermelésben. Hasonlóképpen pl. a Nyugat-Balkánon a fűtési és ipari hőenergia-igények 42%-át tűzifával, 21%-át villamosenergiával elégítik ki.³ Az alacsony fizetőképesség és fajlagos kereslet, a fragmentált nemzeti piacok miatt gazdasági szempontból sem volt indokolt kiterjedt gázhálózatot kiépíteni. A DKE térség 11 nemzeti piaca kevesebb földgázt importál, mint Lengyelország egymaga. Ez egyfajta tyúk-tojás problémát eredményezett: az alacsony gázfogyasztás miatt nem épült ki a helyi infrastruktúra, viszont azt nem volt érdemes kiépíteni ilyen alacsony "hálózati sűrűség" mellett.

Történeti szempontok sem indokolták a gázipar fejlesztését. A KGST-országok számára az 1960-as évektől kezdődően a Szovjetunió biztosította az olcsó földgázimportot. Ez főleg Moszkva érdeke volt, a kelet-európai szövetséges országok növekvő kőolajigényét igyekezett így mérsékelni.⁴ Kezdetben a Szovjetunió saját forrásaiból építette ki az exportinfrastruktúrát az országhatárokig és kedvező cserearányok mellett nyújtott jelentős volumenű földgázt. A felhasználást legfeljebb a jelentős belső szénvagyon (Lengyelország, Csehszlovákia) avagy a kőolaj kiváltására kínált egyéb szovjet energiahordozók (nukleáris energia, közvetlen villamosenergia-import) mellett való elköteleződés (Bulgária, Csehszlovákia) mérsékelhette. Ehhez képest a volt-Jugoszlávia és Albánia ebből az együttműködésből kimaradt, a régió nem kapcsolódott szervesen a kelet-európai gázipari infrastruktúrához. A régió legfeljebb periférikus területe volt a szovjet hegemoniának, így kevésbé érték el annak gázipari következményei.

Harmadrészt a **kelet-nyugati földgázipari infrastruktúra** is elkerülte a térséget. Ennek az 1960-as évek végétől való kiépítése szerves folyamatként integrálta a közbenső tranzitországokat a földrész gáziparába. Az osztrák-szovjet, német-szovjet exportvezetékek alacsony tőkeberuházás mellett tették

³ IBRD-World Bank: [Biomass-Based Heating in the Western Balkans – A Roadmap for Sustainable Development](#) [online], 2017. október. Forrás: worldbank.org [2020. 11. 15.].

⁴ John SZABÓ, András DEÁK: The CEE Energy Transition: Recurring Fifty-Year-Old Dynamics? In: Veronika ORAVCOVÁ – Matus MISIK (eds): *From economic to energy transition. Three decades of transitions in Central and Eastern Europe*, Cham, Palgrave Macmillan, 2020, 63–96.

elérhetővé a földgázt nemcsak Csehszlovákia, az NDK vagy Magyarország számára, de a Szovjetunió nyugati részein is. Az 1970-es évek közepére a szovjet földgázimport realitás volt a KGST egész területén. Ehhez képest a Balkánon az Ukrajnát Törökországgal összekötő Progressz-vezeték csak 1987-ben készült el. Jellemző, hogy Görögországba és Észak-Macedóniába csak jóval a Szovjetunió szétesését követően, 1996-97-ben jutott el az orosz földgáz. Összességében tehát a DKE térség földgázosítását sem a régió belső viszonyai, sem a történelem és a földrajz nem támogatta.

Ehhez képest a 2010-es évek végén egy komolyabb régiós földgázosítási hullám van kibontakozóban. Ennek legfőbb mozgatórugója a térségen áthaladó két új tranzitvezeték, az Azerbajdzsánból induló TANAP-TAP elkészülte és a Gazprom által a Török Áramlat folytatásaként épülő bolgár–szerb–magyar vezeték (Balkáni Áramlat). Ez a két tranzitvezeték nemcsak elérhetővé teszi a nagyobb mennyiségű, esetenként kedvezőbb árazású és/vagy diverzifikáltabb földgázhoz való hozzáférést, de a termelők között is aktív lobbitevékenység bontakozott ki a magasabb gázfogyasztás elősegítéséért. A Gazprom Szerbiában és Bulgáriában segíti a helyi gázhálózat kibővítését és támogatja a háztartások minél szélesebb körű gázellátását. Az Európai Unió a TAP-ra támaszkodva kínál fejlesztési forrásokat interkonnektorok építésére (Görögország–Bulgária, Görögország–Észak-Macedónia) vagy támogatja a helyi fejlesztési terveket (albán gázhálózati tervek). Tovább színesíti a képet, hogy az Egyesült Államok termelői is megjelentek a régióban és adriai/görög LNG-terminálok révén kínálnak földgázt, adott esetben hálózati fejlesztési elképzeléseket. Fonák módon szinte az összes régiós szereplő támogatja vagy legalábbis nem ellenzi a földgáz térnyerését, ami új jelenség a térség gáziparában.

A földgáz potenciális térnyerését elősegítő másik fontos tényező az Európai Unió klímapolitikája.⁵ Formálisan pont az Európai Unió az, ami egyre kevésbé támogat közvetlen módon fosszilis energiához köthető projekteket. Így pl. az Európai Beruházási Bank (EIB) már leállította a fosszilis energiával összefüggő projektek finanszírozását⁶, míg az EBRD hasonlóképpen járt el szénipari fejlesztésekkel kapcsolatban,⁷ izgalmas helyzetet előidézve az ilyen fejlesztési forrásoktól fokozottan függő Nyugat-Balkánon. Ugyanakkor az ambiciózus klímacélok és az ennek következtében emelkedő árú emissziós kvóták 2030-ig megnehezítik a nagyszámú lignites és olajalapú (pl. görög szigetvilág) generáció fenntartását. Az így kieső kapacitásokat elvileg energiahatékonysági és megújuló kapacitásokkal kellene kiváltani. Azonban a DKE térség nemzeti klímatervei e tekintetben az esetek többségében igencsak visszafogottak és végrehajtásuk is kétséges. Még bonyolultabb a helyzet a formálisan nem az EU-hoz tartozó nyugat-balkáni országokban, ahol jelenleg nem alkalmazzák az uniós klímapolitikai acquis-t. Azonban minél később vezetnek be, annál radikálisabban fogja ezeket az országokat érinteni, miközben ebben a környezetben a földgáz-infrastruktúra megléte sem kézenfekvő.

Nagyon sokáig egyfajta konszenzus övezte azt a véleményt, hogy a DKE-országoknak nincs is szükségük nagy volumenű gázimportra. Rendelkeznek helyettesítő termékekkel, nem tudják azt megfizetni és az infrastruktúra kiépítésénél olcsóbb lesz a fejlődőben lévő és ezért egyre olcsóbb megújuló és energiahatékonysági technológiák alkalmazása.⁸ A fent említett két tényező, a kínálati oldalon az új infrastruktúra mentén nagy lobbierővel jelentkező szereplők megjelenése, illetve az uniós klímapolitikának a status quo-t megbontó hatása elbizonytalanítólag hat ezen feltételezést illetően. Jól látható, hogy az elmúlt harminc év viszonylagos „szélcsendje” után jelentősebb átrendeződés előtt áll a térség energiaipara. Ennek nyertese akár tervszerűen, akár a klímapolitikai adaptáció gyengeségeiből kifolyólag a földgáz lehet, annak minden belpolitikai és geopolitikai feszültségével egyetemben.

Az infrastruktúra-fejlesztés: orosz–nyugati verseny a piacok felosztásáért

A Gazprom számára a balkáni hálózatfejlesztés fő kihívása immár egy évtizede változatlan: úgy kellene egy dél–észak irányú vezeték kiépítése, hogy ahhoz – az egyértelmű uniós szabályok ellenére – senki

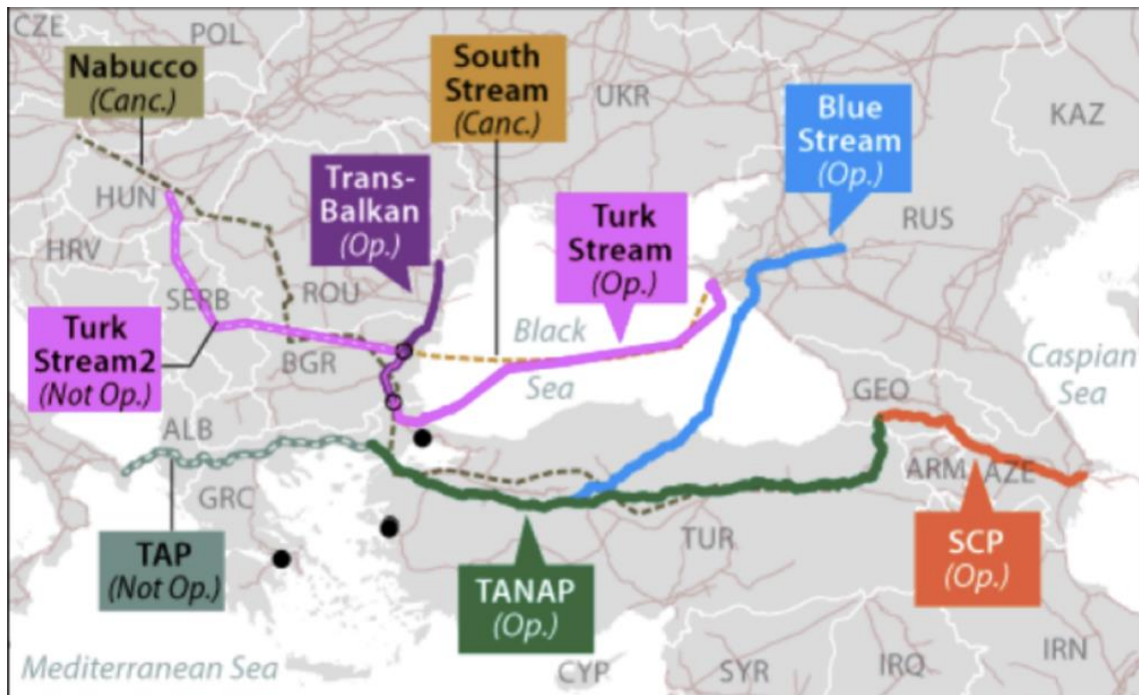
⁵ Jó áttekintését adja ennek és a magyar alkalmazkodásnak WEINER Csaba: [Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású áramtermelés helyzete Magyarországon](#), [online], 2019. június. Forrás: vki.hu [2020. 10. 07.].

⁶ BBC: [European Investment Bank drops fossil fuel funding](#), [online], 2019. 11. 14. Forrás: bbc.com [2020. 11. 15.]. A gyakorlatban 2021 végéig még befogadnak projekteket.

⁷ James KYNGE – Leslie HOOK: [Development Bank halts coal financing to combat climate change](#), [online], 2018. 12. 12. Forrás: ft.com [2020. 11. 15.].

⁸ Aleksandar KOVACEVIC: [Towards a Balkan gas hub: the interplay between pipeline gas, LNG and renewable energy in South East Europe](#), [online], 2017. február. Forrás: oxfordenergy.org [2020. 11. 16.].

másnak ne legyen érdemi hozzáérése. Tanulva a Déli Áramlat 2014-es kudarcából, a Gazprom három, jogilag független vezetékszakasz építésében vesz részt Bulgáriában, Szerbiában és Magyarországon és már korántsem ragaszkodik görcsösen a tulajdonosi pozíciókhoz. Ugyanakkor a török–bolgár határon a Gazprom által épített „Török Áramlat” második szálának 15,75 milliárd köbméteres kapacitása képviseli a hálózat forrásoldalát, nagymértékben determinálva annak szállítóit. A három szakasz sok vonásban különbözik – más a tulajdonos, a kivitelező és a kapacitásallokációs mechanizmus is – azonban jelen állapotban kellőképpen biztosítják a Gazprom számára az infrastruktúrához való szinte kizárólagos hozzáférést.

1. ábra: Vezetékek és vezetéktervek a Balkánon (Forrás: Naturalgasworld.com)

Értelemszerűen a bulgáriai szakasz kivitelezése volt a leginkább kényes, hiszen ez az ország eleve EU tagállam, így az uniós engedélyeztetési szabályokat be kell tartania. Ugyanakkor korábban amerikai diplomáciai nyomás is volt Szófián, ami végül a Déli Áramlatból való kihátrálásra kényszerítette az országot, nem mellékesen egy kormányválságot is kirobbantva.⁹ Éppen ezért ellentétben ez utóbbi próbálkozással, a Gazprom most semmilyen tulajdonosi pozíciót nem szerzett a bulgáriai szakaszban. Az teljes egészében a helyi állami vállalat, a Bulgartranszgasz tulajdonában marad. Ilyen esetekben a rendszerüzemeltető (a Bulgartranszgasz) előzetesen garanciát, jelen esetben kötelező érvényű kapacitásfoglalást kér a potenciális szállítóktól, hogy biztosítva legyen a vezetékszakasz megtérülése. A helyi szabályozó által lebonyolított kapacitásaukciókon a Gazprom ennek megfelelően lefoglalta: 1. 2039-ig a MET-tel kiegészülve a török oldal felőli bolgár belépő kapacitás több mint 90%-át; 2. a szerbiai irányú kilépőkapacitás több, mint 80%-át; 3. az észak-macedóniai és görög irányú kimenő kapacitás teljes egészét.¹⁰ Ezáltal gyakorlatilag a létező bolgár rendszer egészét kontrollálja. Szófia képes a TANAP-TAP rendszerből földgázt vásárolni, van is egy milliárd köbméter azeri gázra szerződése, illetve elvi lehetőség nyílik Románia felé a tranzitra – ez utóbbira amúgy nincs érdemi piaci kereslet. Bulgáriának ez elég egy tisztességes diverzifikálásra, de tranzit- vagy hub-szerepre – leszámítva az orosz gázt – aligha számíthat.

Tekintettel az amerikai szankciós fenyegetésre, mind a bulgáriai, mind az orosz szereplők igyekeztek nem nyilvánosan részt venni az építkezésben. A fővállalkozó az ARKAD, szaúd-arábiai cég, amelyik különböző orosz érdekeltségű alvállalkozókkal végeztette el az építési munkákat. A mintegy 1,5 milliárd

⁹ EURACTIV: [Bulgaria's government to collapse over South Stream](http://euractiv.com), [online], 2014. 06. 10. Forrás: euractiv.com [2020. 11. 15.]

¹⁰ Georgi GOTEV: [How Bulgaria gave Gazprom the keys to the Balkans](http://euractiv.com), [online], 2020. 10. 30. Forrás: euractiv.com [2020. 11. 15.]

EUR költségek nagy részét is orosz bankok finanszírozták a Bulgartranszgaz számára.¹¹ A Bojko Boriszov-kabinet által többször is nyilvánosan támogatott projektet megfeszített ütemterv mellett idén év végére szeretnék átadni. Ez utóbbi azért fontos, hogy elkerüljék a most életbe lépő, módosított PEESA (Protecting Europe's Energy Security Act) amerikai szankciók hatályát. Ugyanakkor mind az Európai Bizottság, mind a hivatalba lépő amerikai adminisztráció még keresztülhúzhatja az orosz terveket. Mint ahogy azt a németországi OPAL-vezeték kapcsán meglévő szabályozási vita is mutatja, az infrastruktúra elkészülte sem garancia annak használhatóságára akár évtizedes távlatban sem.¹²

A szerbiai szakasz építése annyiban egyszerűbb volt, hogy az ország nem tagja az Európai Uniónak. Formálisan ugyan az Energia Közösség tagsága révén az uniós jogszabályok átvételre kellene, hogy kerüljenek, de ezek megszegése – amire a Balkáni Áramlat építése remek példa – nem jár érdemi következményekkel. A szerbiai szakasz tulajdonosa a Gazprom (51%) és a szerb Srbijagas (49%) svájci vegyesvállalata, az eredetileg még a Déli Áramlatra létrehozott South Stream Serbia AG kontrollálta *Gas-trans*. Ez utóbbi cég, mint jövődó tulajdonos-rendszerüzemeltető kapott a szerbiai szabályozótól húsz éves mentességet a kapacitás jelentős részének aukcionálása alól 2018 tavaszán.¹³ A vezeték legjavának megépítése 2020 közepére befejeződött, jellemzően orosz forrásból és hitelekkel, illetve kivitelezők által. Fonák módon a szerbiai szakasz bár sokkal nyíltabban megy szembe a vonatkozó jogszabályokkal, kevésbé szankcionálható nyugati oldalról. Az Európai Unió joghatósága ebben az esetben kisebb és az amerikai PEESA 2020 júniusában benyújtott kiterjesztése is később érkezett, hogy jogi értelemben egyértelmű hatást gyakorolhasson a fejleményekre.¹⁴

Sok vonatkozásban a fejlesztési ciklus végére maradt Magyarország helyzete válik a leginkább kényessé. Egyfelől az uniós szabályozást betartva kellene nagykereskedelmi szempontjait érvényesíteni, alkalmazkodni ahhoz a tényhez, hogy az országba nagyobb mennyiségű Gazprom-tulajdonú gáz érkehet 2022-től kezdődően. Másfelől bár a magyar fél értelemszerűen tagadja, hogy az amerikai PEESA szankciók érintik a vonatkozó hálózatfejlesztést, a jogi kockázat feltehetően egyértelművé válik az építkezés időszakára. Ugyanakkor csakúgy, mint a Balkánon, ez a vezeték nem jelent forrássdiverzifikációt, sok vonatkozásban rögzíti a már meglévő viszonyokat. A Balkáni Áramlat Szerbia, Bosznia-Hercegovina és Észak-Macedónia esetében teljes egészében fenntartja a Gazprom és a helyi állami vállalatok duopóliumát a nagykereskedelemben. Bulgáriában bekövetkezik némi forrássdiverzifikáció – jellemzően a TAP megjelenése révén – de amennyiben a mai helyzet rögzül, a Gazprom hosszabb időre biztosítja helyi beszállítói dominanciáját a gázpiacon. Mindez akkor válhat fontos fejleménnyé, amennyiben ezekben az országokban is megindul a szénkivezetés folyamata és ezzel párhuzamosan nő majd a helyi gázfogyasztás.

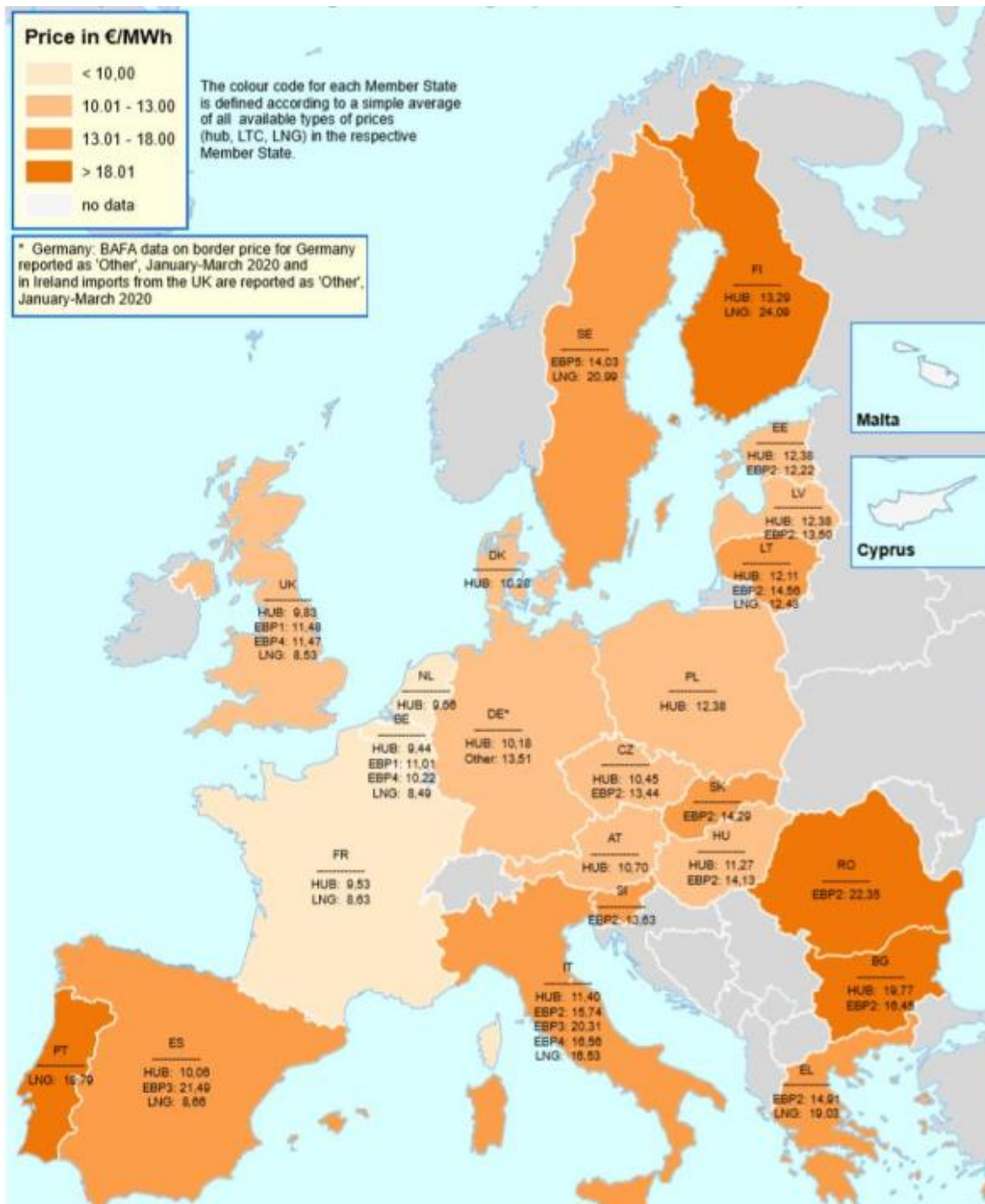
A Gazprom dominanciáját részben a görög–török határtól Albánián át Dél-Olaszországba tartó Transz-Adriai Vezeték (TAP) elkészülte, részben a régióba tervezett LNG-import kapacitások ingathatják meg. A 2020 végéig elkészülő TAP mintegy 10 milliárd köbméter kaszpi-tengeri (tkp. azeri) földgázt juttat el a Balkán déli felére és Olaszországba. A görög és a bolgár fél által szerződött évi egy-egy milliárd köbméteres volumen jelentős diverzifikációs tényező ezeken a piacokon, miközben a régió több állama számára is nyitva van a hozzáférés lehetősége. Az Európai Unió régiós ellátásbiztonsági törekvéseinek egyik meghatározó pillére a vezeték. Egy sor összekötő vezeték, így az építés alatt lévő görög–bolgár interkonnektor, az előrehaladott állapotban lévő görög–észak-macedón vezeték és az albániai gázhálózat fejlesztésére vonatkozó elképzelések is főleg a TAP vezetékre támaszkodnak. Hasonló megfontolások és uniós támogatás vezetett a Krk-szigeti LNG-terminál megépüléséhez, amely a jövőben esetleg hozzájárulhat a bosnyák ellátás több lábra állításához.

¹¹ CSD: [Russia evades US Sanctions on TurkStream using Proxy Companies](#), [online], 2020. 10. 19. Forrás: csd.bg [2020. 11. 15.]

¹² 2019-ben az Európai Bíróság törölte el az amúgy 2011-ben elkészült vezeték használatára vonatkozó német szabályozói döntést. General Court of the European Union: [Press Release n 107/19](#), [online], 2019. szeptember 10. Forrás: curia.europa.eu [2020. 11. 15.]

¹³ Energy Community Secretariat: [Opinion 1/2019](#), [online], 2019. 02. 01. Forrás: energy-community.org [2020. 11. 15.]. Még ennél is fontosabb, hogy a végleges szabályozásban korlátozták a kapacitáshoz való másodpiaci hozzáférés lehetőségét, gyakorlatilag a már amúgy is meglévő szállítókra korlátozva azt.

¹⁴ Katie McDougall – Stefan H. Reisinger – Sarah Greenwood: [Update on US sanctions in respect of Nord Stream 2 and TurkStream pipelines](#), [online], 2020. 11. 06. Forrás: nortonrosefulbright.com [2020. 11. 15.]

2. ábra: Gázimport árak Európában, 2020. első negyedév
 (Forrás: [Quarterly Report on European Gas Markets](#))

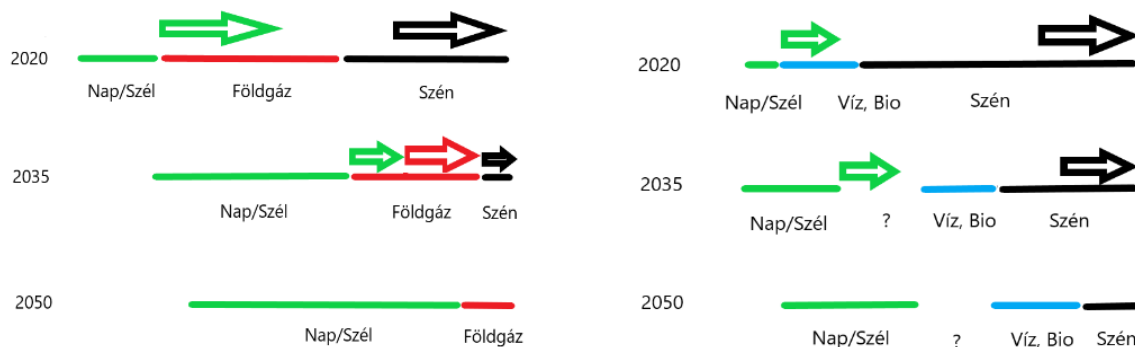
Minden piaci hiányosságuk ellenére, a két új vezeték és az épülő LNG-kapacitások jelentősen javítják a földgáz esélyeit a DKE-piacokon. Egyes országokban elérhetővé teszik azt (Albánia, Észak-Macedónia, Koszovó), létrehozzák vagy erősítik a tranzitszerepet, javítva az alkupozíciókat (Szerbia, Bulgária, Görögország, Albánia), diverzifikálják az orosz függést (Bulgária, Horvátország, Görögország, Észak-Macedónia). Mindez azt is eredményezi, hogy csökkenőben van az európai átlaghoz képest hagyományos „balkáni prémium” (2. ábra), a relatív árak csökkennek. Mindehhez hozzá kell tenni a földgáz globális piacán a túlermelést és az árak trendszerű csökkenését, ami mára elérte a régiót. A holland tőzs-

dei árak (TTF) a 2014–18 közötti 15-25 EUR/MWh ársávból már 2019 közepére 10 EUR/MWh-ig estek, sokat javítva a földgáz versenyképességén.

A földgáz esélyei a DKE-piacokon

Az uniós klímastratégia meglehetősen korlátozott szerepet szab a földgáznak. Tekintettel a 2050-es klímasemlegességi célra, erre az időpontra a fosszilis energiahordozókat ki kellene vezetni az energiamérlegből, legfeljebb egy nagyon kevés földgáznak maradna hely. Ebből következik az is, hogy legkésőbb a 2030-as évek közepétől kezdődően – a szén kivezetése után és az olaj visszaszorítása mellett – a földgázfogyasztást is meredeken csökkenteni kellene. Márpedig ebben a maradék 10-15 évben az új infrastruktúra és erőművi beruházások aligha térülnének meg, viszont gondot okozhatna későbbi kivezetésük. Plasztikusan szólva, ha egy fiatal házaspár új családi házába ma földgázt vezet be, mire a gyermekek érettségiznek, az egész fűtési rendszert le kellene cserélniük. Éppen ezért az uniós klímavédelem inkább az energiahatékonyság agresszív javítására, a megújuló energiák további térnyerésére koncentrálna 2030-ig, bízva abban, hogy a technológiai fejlődés és az önköltség csökkenése megkönnyíti majd a további emissziócsökkentést. Klasszikus eset a német energia- és klímaterv, amely úgy csökkentené 2030-ig felére a szénfogyasztást és vezetné ki a nukleáris energiát, hogy közben a földgázfogyasztás is csökkenne.¹⁵

Ez annyiban koncepcionális váltás, hogy a 2000-es évek elején még legalább „hídszerepet” szántak a földgáznak. Ennek lényege, hogy gázipari beruházások és térnyerés átmeneti jelleggel elfogadhatóak a szennyezőbb szén és olaj kivezetése érdekében, amíg a klímasemleges technológiák kellően érettek lesznek a teljes piac átvételére. Ezt az utat járja be az Egyesült Államok, ahol a palagáz piaci alapon, olcsósága révén szorítja ki a szénipart, a némethez hasonló emissziócsökkentést elérve amúgy magasabb gazdasági és népességnövekedés mellett.¹⁶ Ehhez azonban jelentős, olcsón hozzáférhető belföldi gáztartalékra lenne szükség, ami Európában sehol sem áll rendelkezésre, még Románia is csak részlegesen felel meg ennek a követelménynek. Az olaj- és gázimportszámok amúgy jelentős tételek az új klímatervek makrogazdasági indoklásánál, az itt elért nemzetgazdasági megtakarítás képezi az energiahatékonysági beruházások egyik fő forrását.

3. ábra: A klímasemlegességi útiterv sémája Nyugat-Európában (bal) és egy valószínű változata DKE/Nyugat-Balkán régióban (jobb)

Valójában a földgáz hídszerepétől való eltávolodás, annak a „földgázt vezetjük ki utoljára” logikára való redukálása a nyugat-európai államok gazdag, klímatudatos és érett gáziparú társadalmaira van szabva. Ehhez képest a növekvő földgázipari beruházásokra és fogyasztásra szükség lehet a DKE térség

¹⁵ Bundesministerium für Wirtschaft und Energie: [Integrierter Nationaler Energie- und Klímaplan](#), [online], 2019. 04. 12., 173. o. Forrás: ec.europa.eu [2020. 11. 15.]

¹⁶ 2009 és 2019 között a szénerőművek részesedése 44,4%-ról 23,4%-ra csökkent, miközben a földgázé 23,3%-ról 38,4%-ra nőtt. Az összes megújuló aránya (víz, nap, szél, biomassza stb.) 10,6%-ról 18,5%-ra nőtt. US Energy Information Agency: [Net generation by energy source](#), [online], é. n. Forrás: eia.gov [2020. 11. 15.], illetve Steve WEISSMAN: [Natural Gas as a Bridge Fuel](#) [online] 2016. március. Forrás: energycenter.org [2020. 11. 15.]

relatíve szegény, nem igazán elkötelezett és jobbára a gázipart most még nélkülöző országai számára. A 2. táblázat egy nagyon hozzávetőleges és módszertanilag kritizálható, de mégis szemléletes rangsorolást adja a 2030-as emissziócsökkentési vállalásoknak (2005-ös bázison, tehát a tranzíciós/háborús kibocsátáscsökkenés hatását kizárva). Jól látható, hogy az EU déli és főleg keleti határaihoz közeledve a vállalások és várható kibocsátáscsökkenés meredeken csökken, miközben az EU határain túl az elért szinteket meghaladóan szinte semmilyen jövőbeli erőfeszítésnek nincs nyoma. A térség klímapolitikai tervezése legfeljebb 2030-ig szól, nincs érdemi kitekintés a 2050-es klímasemlegességi célra, kevés esetet leszámítva csak biztosan és kényelmesen elérhető célok vannak kerültek megfogalmazásra. Ennek megfelelően egy sor bizonytalanság adódik 2030-at követően, de akár a klímacsökkentési tervezés gyenge integráltságának okából már az előtt is.

Norvégia	-53,56	Málta	-26,66
Svájc	-51,25	Szlovénia	-25,39
Liechtenstein	-48,19	Lengyelország	-24,44
Izland	-44,83	Bulgária	-23,08
Svédország	-41,15	Litvánia	-18,99
Finnország	-40,86	Magyarország	-18,42
Németország	-40,46	Horvátország	-18,26
Luxemburg	-40,42	Románia	-15,99
Dánia	-40,24	Lettország	-14,25
Hollandia	-39,25	Montenegro	-11,37
Nagy-Britannia	-38,67	Azerbajdzsán*	-3,29
Ausztria	-38,52	Moldova	0,29
Franciaország	-38,31	Belarusz	14,42
Belgium	-37,98	Ukrajna	27,99
Olaszország	-36,43	Kazahsztán	30,32
Ciprus	-33,89	Észak-Macedónia*	33,98
Észtország	-33,81	Bosznia-Hercegovina*	100,60
Írország	-33,31	Grúzia	170,21
Spanyolország	-32,48	Szerbia	NA
Görögország	-29,79	Albánia*	NA
Csehország	-29,23	Örményország	NA
Szlovákia	-27,87	Oroszország	NA
Portugália	-27,14	Törökország	NA

* nem az összes ÜHG-gázra és/vagy kibocsátó szektorra tett vállalást

2. Táblázat: Az európai államok becsült emissziócsökkentési vállalásai 2030-ig, 2005-ös bázison, %¹⁷ (Forrás: IPCC, EU EEA adatok alapján becsült értékek)

Összességében ezzel nem is lenne érdemi probléma (leszámítva a globális klímát), amennyiben a fennálló status quo, illetve annak részleges és lassú változtatása létező lehetőség maradna. Ugyanakkor

¹⁷ Az EU ETS-re (EU emisszókerekedelmi rendszerre) vonatkozó emissziócsökkentést a 2012–18 közötti csökkenés lineáris extrapolációjával becsültük meg. Ez bizonyosan félrevezető, tekintettel arra, hogy az emelkedő karbonárak a jövőben sokkal nagyobb emissziócsökkentést hozhatnak pl. a nagy széniparral rendelkező Lengyel-, Cseh- vagy Németországban, mint a 2010-es években. Ugyanakkor ezek vállalások a jövőre tett ígéretek, így inkább a jelent minősítik, mintsem a jövőt. A vállalások a 2020. augusztusi állapotot tükrözik.

az EU tagországokban az emissziókereskedelmi rendszer (ETS)¹⁸ a kormányzatoktól független automatizmus, ami a 2020-as években bizonyosan megtizedeli – többek között – a szénerőművi flottát. Ehhez képest ennél gyengébb, de még mindig érdemi elköteleződést jelentenek a megújulóakra vonatkozó nemzeti célszámok, illetve az ún. „vállalásmegosztás” (effort sharing, az EU ETS-be nem tartozó, pl. háztartási kibocsátás csökkentésére tett nemzeti vállalások), amelyek be nem tartása ma még nem egyértelmű uniós szankciókhoz vezet.

Amennyiben tehát a DKE térség EU tagállamaira alkalmazzuk a 2030-as klímacélokot, az EU ETS rendszeren belül az átlagos uniós kibocsátáscsökkenés szintjét kellene a nemzeti vállalatoknak megugraniuk. Itt sokkal kisebb a helyi kormányzat befolyása, pl. az ír cementgyár és a lett üveghuta közvetlenül versenyeznek és ugyanúgy fizetnek az emissziós jogokért. Az emelkedő karbonárak kisebb problémát okoznak a kicsi szénerőművi rendszerekkel rendelkező országok számára. Így Magyarország, Görögország, Horvátország esetében is a teljes generáció 15-20%-a körül maradt a szén aránya, ami évtizedes távlatban kiváltható.¹⁹ Görögország már nyilvánosan be is jelentette, hogy 2028-ig bezárja szén-erőműveit, a magyar kormány is erősen ráutaló magatartást tanúsít. Ugyanakkor Bulgária esetében a teljes villamosenergia-termelés közel 40%-a, Romániában harmada származik szén- és lignitkapacitásból, előbbi esetben még csak érdemi gázerőművi kapacitások sem állnak rendelkezésre a „hídszerp-hez”.

Hagyományosan az energiahatékonysági beruházások és a megújulók ütemes térnyerése lenne hivatott ellensúlyozni a szénkivezetés folyamatát. Ugyanakkor pont ezek azok a területek, amelyek a nemzeti kormányzatok hatáskörébe tartoznak, nem automatikusak és ebből kifolyólag kétséges a végrehajtásuk. Így pl. a bolgár klímaterv már eleve csak 2,5 GW nap- és szélerőművi kapacitásbővítést irányoz elő, ami nyilvánvalóan nem áll arányban a 2030-ig bekövetkező változásokkal. A papíron nagyjából koherens görög terv 8,1 GW-ot, a román közel 6 GW-ot tartalmaz 2030-ig. Ehhez képest az energiahatékonysági beruházások klasszikus keresletoldali menedzsmentet feltételeznek, szakpolitika-intenzívek, erősen kétséges, hogy a tervekbe foglalt vállalásokat a nemzeti kormányzatok teljesíteni tudják-e majd. Összességében tehát épp a villamosenergia és ipari szektorokon lesz bizonyosan növekvő nyomás az EU ETS-en keresztül, miközben az azt potenciálisan ellensúlyozó területeken erősen kétséges a jövőbeli DKE-teljesítmény.

A nyugat-balkáni országokban még erősebbek a szén-földgáz-fogyasztás közötti aránytalanságok. Koszovó, Szerbia, Észak-Macedónia, Bosznia esetében 50-90% között van a szénerőművi termelés aránya, miközben csak most kezdődik valamilyen szintű gázgeneráció kialakítása. Adott esetekben a fűtési rendszerek, a távfűtés is sokszor szénalapú, aminek gyors kiváltása szintén nem egyszerű. A helyi kormányzatok mozgástere annyival kicsit szélesebb, hogy jelenleg nincs „karbonár”, nem részesei az EU ETS rendszerének. Éppen ezért a status quo megváltoztatására irányuló közvetlen nyomás enyhébb, jelen pillanatban nincs semmilyen piaci mechanizmus, ami karbonintenzitás alapján szelektálna az energiahordozók között. Azonban így is egy sor olyan közvetett hatás éri ezeket az országokat, ami a szénalapú generáció kivezetése irányába hat: nem kapnak európai kedvezményes forrásokat a szénipar – és egyre kevésbé a fosszilis ágazatok – fejlesztésére (pl. a kínai szénipari fejlesztési ajánlatok így kerültek ilyen mértékben előtérbe), az Európai Unió „karbonvám” bevezetése érzékenyen érintheti ezeket a gazdaságokat, néhány helyen készletproblémák is felmerülnek (Észak-Macedónia).

Mindebből adódóan a DKE térség legtöbb országában magas karbonintenzitású energiarendszerekről beszélhetünk, ahol a megújulók bevezetésére vonatkozó ambíciók mérsékeltek és kétségek merülnek fel az energiahatékonysági célok elérése vonatkozásában. Görögország, Románia és Magyarország legalább részlegesen, a tervezés szintjén alternatív elképzeléseket tett le az asztalra, ezeknek realitása és integritása vizsgálható. A többi államnál, Bulgária, Szerbia, Észak-Macedónia, Bosznia esetében érdemes a földgázt, mint a status quo valószínű alternatívájaként, amolyan „B tervként” kezelni. Életszerű, hogy az európai klímapolitika közvetlen és közvetett hatásai felkészületlenül érik ezeket a kormányzatokat, aminek révén a földgáz fogyasztása tervszerűtlen módon nőhet.

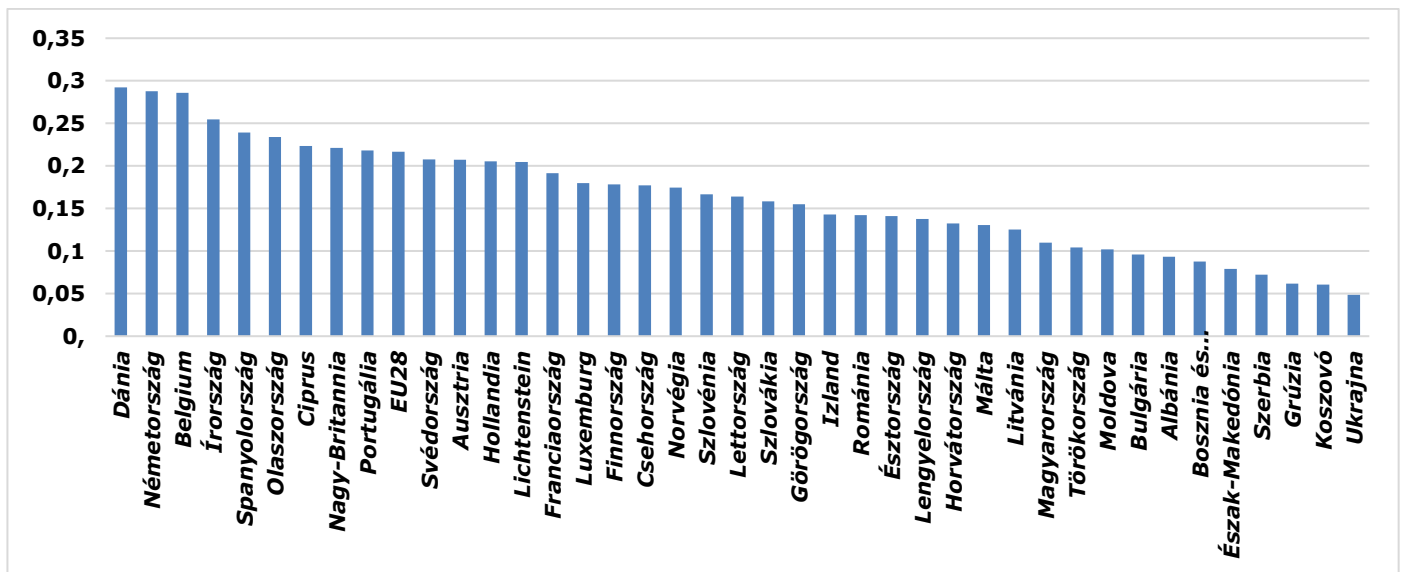
Ugyanakkor a fő kérdés, hogy valójában nem a földgáz-e maga az „A terv”? Több olyan érv is hozható, ami a klímapolitikai fenn vázolt kényszerei nélkül is a földgázfogyasztás növelése irányába hat. Az

¹⁸ Ez öleli fel a nagyobb kibocsátókat, ipari üzemeket, a teljes emisszió nagyobb felét lefedve. A rendszerben minden ipari egységnek meg kell vásárolnia a szennyezését, amit auditálva mérnek, miközben az összes megvehető szennyezés évente a 2030-ra vonatkozó 40%-os csökkentési célnak megfelelően csökken.

¹⁹ Magyarország esetében értelemszerűen a fő bizonytalanságot a paksi kapacitások 2032-36 utáni sorsa képezi.

egyik fontos szempont, hogy a térség torlódott energiapolitikai attitűdjei mellett a földgázra a lakosság és a politikai elit továbbra is egyfajta civilizációs vívmányként tekint. A lakossági fűtés szintjén nem is oly távoli a hasonlat, ugyanez volt a társadalmi attitűd pl. az 1980-as évek közepétől kezdődően Magyarországon. A vidéki gázbevezetés a hagyományos fa- vagy széntüzélést váltotta ki, tkp. egy populista politikai eszköztár része volt választások előtt minél több településre bevezetni a földgázt. Romániában, Görögországban, Szerbiában és Észak-Makedóniában ez a folyamat megkezdődött vagy közvetlen bekötések által, vagy a városi távfűtés átállítása révén, ezzel is csökkentve a lokális légszennyezést.²⁰ A folyamatnak értelemszerűen és főleg vidéken gátat szabnak a lakosság anyagi lehetőségei, adott esetben az épületállomány alkalmatlansága, de a földgáz pozitív imázsa továbbra is töretlen.²¹

Szintén fontos szempont, hogy amennyiben a térségben valamilyen érdemi beruházás történik, azok nem feltétlenül a belső fejlesztési tervek mentén, sokkal inkább a külső finanszírozók preferenciái mentén alakulnak. Az 3. ábra az európai háztartási villamos energia árakat mutatja, tartalmazva az összes adót és illetéket. A sorrend értelemszerűen nem okoz meglepetést amennyiben a megfizethetőség és a fejlettség szemszögéből tekintünk arra. Ugyanakkor fejlesztési és tőkeintenzív energetikai beruházások oldaláról nyilvánvalóan az európai átlagnál csak szerényebb források maradnak a helyi közműcégek számára, hitelképességük is korlátozott. Ez nem az a pénzügyi közeg, ahol költséges átmeneteket lehetne finanszírozni, még akkor sem, ha egyébként a megtérülés biztosított. Ettől talán nem függetlenül, a Nyugat-Balkánon 2010 óta folyamatosan csökkentek az infrastruktúrára költött állóeszközberuházások.²² A projektek megvalósíthatósága így nemcsak azok ésszerűségén és profitabilitásán, hanem finanszírozhatóságán és külső támogatottságán is múlik. Ennyiben a térség energiapolitikai fejlődése geopolitikai értelemben diverz, külső nagyhatalmak és finanszírozók szabadon támogatják az egymástól eltérő energiapolitikai vízióikat és szegmenseiket. Ez könnyen szétcincálhatja az amúgy sem erős energiapolitikai tervezést.

4. ábra: Háztartási villamosenergia árak Európában, 2019/2. félév, 2500-5000 kWh fogyasztás, EUR/kWh (Forrás: Eurostat, [NRG PC 204](#))

²⁰ Illetve ahol alacsony villamosenergia árak maradtak, pl. Bulgáriában vagy Szerbiában, a lakosság széles rétegei döntöttek áramfűtés mellett. Mivel ezek az árszintek az új viszonyok között egyre nehezebben fenntarthatóak, izgalmas kérdés lehet, hogy ezekben a háztartásokban miként reagálnak a változó viszonyokra.

²¹ Ugyanakkor a földgázhoz való viszony nagyon differenciált. Bulgáriában a közvetlen bekötés és individuális gázfűtés a háztartások szintjén 3% körül maradt a földgáz-villamos áram árak közti különbség miatt. Koszovóban nincs gázopció, ennek megfelelően a lakásállomány jelentős részében nincs kémény és szellőzési rendszer, ami megnehezíti a földgáznak a háztartásokba való jövőbeli közvetlen bevezetését.

²² Mario HOLZNER – Monika SCHWARZHAPPEL: *Infrastructure Investment in the Western Balkans – A First Analysis*, [online], 2018. szeptember. Forrás: eib.org [2020. 11. 15.]

Klasszikus és sokat idézett – noha valós hatásához képest eltúlzott – eset Kína és a régió szénipara közti kapcsolat. Európában szénipari fejlesztésekre az ágazat romló versenyképessége és szakpolitikai kockázatai miatt már gyakorlatilag lehetetlen banki forrást találni. Éppen ezért a Nyugat-Balkánon két lehetséges finanszírozó maradt, a helyi költségvetések és a kínai bankok. Így a régióban egy sor fejlesztési projektet töröltek, a maradék terveket azonban szinte kivétel nélkül kínai hitelből kívánják megvalósítani. Ezek közül egy kisebb bosnyák blokk (Stanari, 300 MW) kínai hitelből és kivitelezés mellett már megvalósult, míg további öt egység engedélyeztetése van folyamatban Szerbiában és Boszniában, potenciálisan kínai forrásból.²³ Eltekintve most a hosszabb távú makrogazdasági szempontoktól – amelyek a látszat ellenére elbizonytalanítólag és fékezőerővel hatnak a helyi fővárosokban –, a kínai kormányzat és a helyi szénipar között szinergikus viszony van. Kína számára ezek pénzügyi-politikai értelemben alacsony kockázatú, nyereséges tevékenységek, a helyi szénipar számára pedig a fennmaradás szinte utolsó lehetőségét kínálják.

Kevésbé látványos, de hasonló a helyzet az EU és az új generációs megújulók (nap, szél) kapcsolatában. Azok a regionális országok, amelyek jelentős nap- és/vagy szélerőművi fejlesztéseket irányoztak elő (Magyarország, Románia, Horvátország, Görögország, a Nyugat-Balkánon Montenegró) épp a jövődő méretekből fakadóan fokozatosan csökkentik az ágazat szubvencióit, legfeljebb az uniós források egy részét szánják a célszámok elérésére. Ez nagyjából a nyugat-európai modell, ahol szintén törekszenek a csökkenő önköltséget érvényesíteni az átvételi árakban, és ami még fontosabb, a rendszeregyensúly növekvő költségeit áthárítani a termelőkre. Ezt a folyamatot az energiapolitikai tervezésen túlmenően a helyi üzleti elit érdekei és néhány esetben iparpolitikai szempontok – helyi gyártókapacitások megjelenése is segíti. A Nyugat-Balkánon ez utóbbiak szinte teljesen hiányoznak és nap-, illetve szélerőművi kapacitást szinte kizárólag nyugati fejlesztési forrásokból állítanak üzembe és az esetek legtöbbszörében külföldi szakmai befektetők tulajdonában is maradnak. Majdnem minden szempontból elszigeteltek a helyi közegetől, csak a telepítés helyszínét illetően és a szabályozói közegen keresztül érintkeznek a fogadó országgal.

Így pl. Szerbiában 273 MW szélerőművi kapacitást adtak át 2018-19-ben (30 MW kapacitás volt üzemben korábban), de mindegyik projekt jelentős fejlesztési támogatással valósult meg (EBRD, Világbank, Osztrák Fejlesztési Ügynökség). Talán nem mellékes, hogy ezen projektek egyikében sem maradt 2000 USD/kW ár alatt a kapacitás fajlagos költsége, jelentősen meghaladva a 2018-as globális átlagot (1500 USD/kW).²⁴ Koszovóban a most elkészülő szélerőművi kapacitás a 2017-es átvételi árakon mellett, 85 EUR/MWh feletti áron zajlik, ami jóval a helyi lakossági végfelhasználói szint (beleértve a hálózati díjakat, adókat) felett van. Mindez lehet csak fáziskésés az európai trendtől, de jelenleg a megújulók térnyerése kizárólagosan az európai pénzügyi támogatás függvénye, azok semmiképpen nem olcsóbbak a meglévő termelési módoknál és nem elfogadottak széles körben szakmai szinten. A külső támogatások szintje pedig – ellentétben az EU tagállamokkal – nagyságrendileg sem közelíti meg az energiaátmenet finanszírozásához szükséges mértéket.

A földgáz vonatkozásában azonban az a helyzet, hogy minden regionális szereplő – eltérő módon és mértékben ugyan – de támogatja az infrastruktúra kiépítését és az energiahordozó terjedését. A Gazprom és az orosz hitelkihelyezések ennek a leglátványosabb elemei, de az Európai Unió és az Egyesült Államok is finanszíroznak vagy támogatnak helyi gázprojekteket. Ugyanakkor a helyi gázinfrastruktúra kialakítása sem feltétlenül olcsó. Így pl. Észak-Macedóniában, amelynek eddig csak minimális infrastruktúrája volt, csak a teljes elosztói hálózat kiépítése (tehát az átviteli, nagynyomású vezetékek nélkül) az EBRD becslése szerint 745 millió EUR-ba, durván a helyi GDP 7%-ába kerülne.²⁵ Éppenséggel a macedón gázhálózat fejlesztése mögött megbúvó fő vonulat nem is annyira köthető a Gazpromhoz. A fejlesztési koncepció leginkább az EU által támogatott interkonnektorok (görög, szerb, koszovói irányba) kiépítésére, így a ma teljes mértékben orosz import diverzifikálására és a gáz importárak letörésére koncentrál.

²³ Bankwatch: [Coal in the Balkans](#), [online], é. n. Forrás: bankwatch.org [2020. 11. 15.]

²⁴ Értelemszerűen ez a jelentős felár lehet a földrajzi és egyéb objektív hatásoknak is betudható (ebben az esetben a szélerő nem olcsó Szerbiában), de lehet a rossz szabályozás vagy a járadékvadászat eredménye is. IRENA: [Renewable Power Generation Costs in 2018](#), [online], 2019. Forrás: irena.org [2020. 11. 15.]

²⁵ EBRD: [Gas distribution network in North Macedonia – Update of Feasibility study](#), [online], 2020. Forrás: ebrd.com [2020. 11. 15.]

Szkopje mindemellett érdemi megújuló- és energiahatékonysági célszámokkal tervez, ennyiben a régiós társakhoz képest még klíma- és EU-barátnak is nevezhető a magatartása.²⁶

A földgáz bevezetése és fokozódó használata mögött meghúzódó klasszikus politikai-üzleti szinergiák azonban a szerb és bolgár esetben látványosak igazán. Szerbiában a Srbijagaz állami vállalat uralja szinte teljes gázvertikumot. Immár 2008 óta a Szerbiai Szocialista Párthoz (SPS) kötődő Dusan Bajatovic politikus-pártpréznsztárnok vezeti a céget. Tekintettel az SPS 2008-at követő állandó kormányzati részvételére, egészen mostanáig egyfajta politikai védernyő alatt működhetett a vállalat. Ez nemcsak a menedzsment kontinuitásában, de a Srbijagaz adósságaira adott állami garanciákban is manifesztálódott. A puha költségvetési korlátok mértékére jellemző, hogy 2019-ben 1,2 milliárd EUR értékben (a szerb GDP 2,7%-a) vállalt át adósságot a költségvetés a cégtől – igazán szép „eredmény” egy éves szinten alig 700 millió EUR forgalmú vállalattól.²⁷ Az adósság több tételből halmozódott fel, nagyfogyasztók hátralékaiból, beruházási hitelekkel és működési költségekből, jócskán kiterjesztve a gázvertikumból származó járadékvadászat haszonélvezőinek körét.

Ezek után a Gazprom fokozott jelenléte és a Balkáni Áramlat megépítésének lehetősége értelemszerűen fogékony közegre lelt a Srbijagazban. Önmagában a tény, hogy Szerbia gáztranzitőr országgá válhat, valóban komoly üzleti potenciállal bírhat és kellőképp illeszkedik az uralkodó energiabiztonsági diskurzusba. A Gazprom segítséget ígért a helyi gázhálózat fejlesztésekor is, illetve a tulajdonában lévő helyi olajcég, a NIS, valóban beruházott gázüzemű termelésbe. A Gazprom tehát jelezte, hogy tranzitkapacitást építene ki az országban, illetve, hogy növelné a helyi fogyasztást. Így az oroszok egy formálisan felvállalható és adott esetben vonzó ajánlatot tettek, ami önmagában, megfelelő feltételek mellett előnyös lett volna Szerbia és a gázüzletág számára. Ugyanakkor a Srbijagaz és a Gazprom szempontjából nehéz lett volna jóhiszeműséget és önmérsékletet elvárni a projektkivitelezés kapcsán, amikor a puha hitelkihelyezési gyakorlat révén kevés pénzügyi kockázatot rejtenek a helyi beruházások és a helyi költségvetés átvállalja a terheket.²⁸

Ugyancsak fontos, hogy a szerbiai oldalon egy, az orosz politikára és gázcégre erősen ráutalt üzleti-politikai szereplő állt. A Szerb Szocialista Párt számára az orosz reláció, illetve az annak monopolizálására való törekvés ésszerű volt egy olyan helyzetben, amikor a választási eredmények alapján a koalíciós részvételét és jelentőségét egyre kevésbé lehetett objektív szempontokkal alátámasztani.²⁹ A Gazprom, talán az orosz diplomácia is értelemszerűen védte érdekkijáróját a szerb belpolitikában, miközben az SPS számára valószínűleg értékes politikai aktív maradt Moszkva támogatása.³⁰ Azonban ehhez arra volt szükség, hogy az SPS az amúgy oroszbarátságban erősen versengő szerb közegben többet tudjon Moszkva felé felmutatni, mint a konkurensok. Ezek ugyan mind partikuláris stratégiák – talán a Gazprom és Moszkva kivételével –, de az adott politikai konstellációban kellően stabilak, hogy fenntartsanak egy nyilvánvalóan kétséges megtérülésű dinamikát. A gázüzletág ilyen módon való terjesztésének így csak a költségvetési korlátok, a többi állami cég érdeksérelmei, illetve a politikai erőviszonyok változása vethet véget – ez utóbbi esetleg megtörténhetett a 2020-as parlamenti választások eredményeképpen.

Bulgária annyiban részlegesen más eset, hogy a Török Áramlat megépítése eleve elég jó nyomásgyakorló eszköz volt a Gazprom kezében. Az észak-déli irányú, román-török, görög és észak-makedón tranzit eleve jelentős bevételi tétel volt a bolgár gáz TSO számára. 2019-ben bevételeinek majdnem 63%-a innen származott,³¹ 16%-át adva a Bulgargaz csoport szintű forgalmának. Ez a tétel esett volna ki a bolgár gázmérlegből és ennek ellensúlyozására a Balkáni Áramlat megépítése tűnt az legkézenfekvőbb lépésnek. Noha a potenciális veszteség mindössze a bolgár GDP 1%-a, kompenzálatlansága így is mintegy 15-20%-os átlagos gázáremelést feltételezett volna, csatasorba állítva a Balkáni Áramlat mögött az ipari fogyasztók legtöbbszörét. Ehhez hozzávéve a hagyományosan ruszofil politikai közeget és azt a tényt,

²⁶ Macedonian Ministry of Economy: [The Strategy for Energy Development of the Republic of North Macedonia until 2040](#) (Final draft for consultations), [online], 2019. Forrás: economy.gov.mk [2020. 11. 15.]

²⁷ RFE: [Serbia's Govt. writes-off state company's 1.2 billion Euros dues](#), [online], 2019. 07. 04. Forrás: rs.n1info.com [2020. 11. 15.]

²⁸ Tekintettel a Srbijagaz üzleti gyakorlatára, a cég jó ideje nem is kap banki kölcsönt állami garanciavállalás nélkül. Snezana BJELOTOVIC: [Taxpayers to pay Srbijagas and Petrohemija's debt](#), [online], 2017. 12. 05. Forrás: serbianmonitor.com [2020. 11. 15.]

²⁹ Elvileg a Vuicsics-pártnak 2014-től kezdődően kényelmes többsége volt a parlamentben.

³⁰ Az oroszok érdeklődését az SPS irányába fokozhatta, hogy Ivica Dacic pártelnök 2014 után a külügyminiszteri tárcát kapta a kormányban.

³¹ BULGARTRANSGAZ: [Consolidated Annual Activity Report](#), [online], 2020, 21. o. Forrás: bulgartransgaz.com [2020. 11. 15.]

hogy Bulgáriában több kormány is belebukott már a közüzemi díjak emelésébe, a Gazprommal való együttműködésre törekvés nem bírt érdemi politikai alternatívával.

Bojko Boriszov kormánya számára nem is az együttműködés, sokkal inkább annak kivitelezhetősége és kockázatai maradtak a fő fenyegetések. Feltehetőleg éppen ezért zárták ki azt, hogy a Gazprom tulajdonosként is megjelenjen Bulgáriában, illetve igyekeztek ezt a fejlesztést is a „Balkán Gáz Hub” projekt ernyője alá elrejtetni. A „Balkán Gáz Hub” koncepció szinte az összes, Bulgáriát érintő infrastruktúra-fejlesztést (görög–bolgár interkonnektor, TAP megjelenése, belső kapacitásbővítések) felöleli, diverzifikálást feltételez és az így teremtett likviditás révén nyújtana térségnek tőzsdei kereskedelmi szolgáltatásokat. Mint a fentiekben bemutattuk, a bolgár kapacitásaukciók fényében ez az elképzelés túlzott. Ugyanakkor mégis egyfajta alkalmazkodást feltételez Szófia részéről az európai elvárások irányába. A Bulgáriának adott nagyarányú, mintegy 40%-os gázárengedmények³² is levezethetőek a vezetéképítés kapcsán való együttműködésből, de az Európai Bíróság vonatkozó döntéséből és az európai árkonvergencia kikényszerítéséből is.

Éppen ezért ellentétben a szerb esettel, a bolgár–orosz gázalkuk még mindig politikailag ellenőrzöttebbnek tűnnek, ahol a partikuláris érdekek kevésbé közvetlenül jelentkeznek és a kormányzat megőrizte legalább a kiegyensúlyozó szerepét. Ugyanakkor mindkét eset megmutatja, hogy évtizedes beágyazottsággal rendelkező belső szereplők, illetve azokkal már régóta együttműködő külső partnerek milyen helyzeti előnyből indulnak (*lock-in*) az új fűtőanyagokhoz képest. A Srbijagaznak adott 1,2 milliárd EUR adósságátvállalásból – amelynek nem is tudjuk kik a végső kedvezményezettjei – meg lehetett volna triplázni az ország szélerőművi flottáját, durván 600-900 MW-nyi új kapacitást teremtve. Nyilvánvalóan ez a dilemma ilyen formában nem is merült fel a helyi döntéshozatal szintjein, jól mutatva az energiapolitika jelenlegi állapotát.

Mi van a status quo után?

Mindezek alapján nehéz megítélni, hogy milyen irányba mozdulnak majd el a helyi energiapolitikák. A most – az EU-ban már lezajlott a Nyugat-Balkánon még folyamatban lévő, 2030-ig való klímapolitikai tervezési ciklusban – jellemző tervek többsége (pl. Románia és Görögország kivétel ez alól) kisebb-nagyobb módosításokkal fenntartja a mai status quo-t. Ennek részben a tanácsstalanság, részben politikai tilalomfák az okai. Ugyanakkor a status quo az Európai Unióban belül semmiképp, de a Nyugat-Balkánon is csak nagy nehézségek árán lenne fenntartható. A mai magas kibocsátású, fosszilis kapacitások az emelkedő karbonárak, a fejlesztési pénzek elapadása és a versenytársak növekvő nyomása miatt sem életképes.

Mi jön a hagyományos fosszilis energiahordozók helyébe? Az a tény, jelenleg egy sor fenntartás van a megújulókkal szemben, nem feltétlenül mérvadó a jövőre nézve. Ezek a termelési módok, főleg ha nem okoznak a villamosenergia-hálózat szintjén rendszeregyensúlyi problémákat (kicsi az arányuk), mára versenyképesekké váltak, gyakran a legolcsóbb alternatívát jelentik. Így míg tíz éve megújulóknak nyújtott szubvenciók, a magas átvételi árak valóban fenyegették a mesterségesen alacsony háztartási energiaárakat, ma egyre inkább fordított a helyzet. A térségben kevés erősebb szövetséges képzelhető el, mint az alacsony rezsiköltségek, így a megújuló kapacitások térnyerése szinte garantált. Ha ehhez hozzávesszük az európai fejlesztési pénzeket, ami mégiscsak a legnagyobb méretű külföldi támogatás, a megújulókkal (nap, szél) kapcsolatos attitűd gyorsan fog változni. A folyamat a 2010-es évek végén meg is indult szinte mindegyik országban.

A kérdés ezen áttörés mértéke. Mivel sokkal nagyobb szén kapacitások vannak a térségben, sokkal kevesebb forrás a fejlesztésre, mint akár Nyugat-Európában, akár az EU keleti felében, a modern termelési módok nem fognak tudni kellő gyorsasággal elterjedni. Így vagy várni kell a fosszilis források kivezetésével – ez speciel az EU-n belül nem igazi opció az EU ETS miatt, talán a Nyugat-Balkánon is egyre nehezebb – vagy radikális energiahatékonysági javulást kell produkálni. Minden ellenkező kimenetel a földgáz javára hajthatja a vizet, felszedheti a növekvő megújulók és a csökkenő fosszilis-nukleáris termelés közti piaci rést. Amennyiben ezek az országok sikeresen fel tudják használni az energiaátmenetben való „késve érkezésüket”, ez a piaci rés kisebb lehet. Amennyiben nem így történik, még mindig

³² AA ENERGY: [Russia's Gazprom to drop gas prices by 40% for Bulgaria](#), [online], 2020. 03. 03. Forrás: aa.com.tr [2020. 11. 15.]

kérdés, hogy a gázipari infrastruktúra mennyire rugalmasan épül ki és mennyire segíti majd a jövőben az alacsony kibocsátású energiatermelési módok további befogadását.

Ellentétben a közvélekedéssel a külső szereplők segítik a földgáz térnyerését. Mindhárom meghatározó játékos, Oroszország, az Egyesült Államok és kisebb elszántsággal az EU is ad forrást, támogatást a földgáz térnyerésére. Teszik ezt részben önös érdekből, a helyi elitek igényei szerint, illetve a másikkal való versengés miatt. Ebből a konszenzusból az Európai Unió mozoghat lassan el. Már most is, főleg az energiapolitikai döntéshozatal szintjén erős lobbija van a gázprojektek leállításának és a finanszírozás tilalmának. Jellemző módon épp a szomszédságpolitikáért és bővítésért felelős szereplők azok, akik ellenkeznek, számukra a földgáz támogatása egy geopolitikai küzdelem színtere, illetve a helyi kormányzatok felé valamilyen potenciális ösztönzés eszköze. Összességében azonban az Európai Unió klímapolitikájában a földgáz helyzete romlik. Ennek következményei ma még nem mérhetőek fel. Az EU klímapolitika amúgy is konfliktushordozó az EU–DKE/Nyugat-Balkán viszonyban, a helyi energiapolitikai elit szkeptikus, gyakran kifejezetten ellenséges az Unió törekvéseivel szemben. Valószínűleg a következő években a földgáz elveszti konszenzusos jellegét, de ez nem jelenti azt, hogy egy polarizáltabb közegnek ne ő lenne a haszonélvezője.

Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

ELEMZÉSEK 2020/26

Az „SVKK Elemzések” 2003 óta a kutatóintézet munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit megjelentető időszakos kiadvány, melyben a szerzők független kutatói álláspontjukat közlik.

Az NKE Eötvös József Kutatóközpontjának Stratégiai Védelmi Kutatóintézete független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: NKE Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

Szerkesztés és tördelés:
Árva János, Tólas Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: 00 36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

2019 – : NKE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4862)

2012–2019: NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4862)
2011–2012: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)
2007–2011: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4854)
2003–2007: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)

© Deák András György, 2020